

יגיע כפיר כי תאכל

תורה ומלאה — הרב יחזקאל ליכטנשטיין
אהב את המלאכה — יינה עמנואל
נספח: החיוב ללמד בנו אומנות — הרב קלמן כהנא
המעבר ממלאכה עפ"י שיטת ר' ישמעאל למלאכה עפ"י שיטת רשב"י —
הרב משה לוינגר

הרב יחזקאל ליכטנשטיין

תורה ומלאה

ביחסו הגומלין בין למוד תורה לבין עבודה פיזית, יש להבחין בשני מצבים — העולם האידיאלי כפי שהוא לפני חטאו של אדם הראשון, והעולם הנויחי לאחר החטא.

החטא הקדמון

"ויהיך ה' אלקים את האדם ויניחו בגן עדן לעבדה ולשמירה"¹. דורשים חז"ל — הניח לו והגין עליו ועיניו מכל איילי גן עדן. "ויניחו" — שננתן לו מוצות שבת, "לעבדה" — שמא תאמר, יש מלאכה בגן עדן לפתח ולשוד את האדמה, והלא כל האילנות נצחים מאליהם! או שמא תאמר, יש בו מלאכה בגן עדן להשkont את הגן, והלא נהר יוצא מעדן להשkont את הגן! אלא "לעבדה ולשמירה" — לעסוק בדברי תורה ולשמור מצוותיה.²

פקיד האדם בעולם לעסוק בדברים רוחניים, לחחת מיצוי ותווכן מתאים לנשمة אלוקיםatabar. לצורך מיולי תפקיד זה של האדם, כל כוחות הטבע השתעבדו לצורכי פרנסת האדם, וכל הכוחות הפועלים בעולם עשו את מלאכתם מאליהם כדי שהאדם יהיה פניו לעבודת האלוקים. הקב"ה ברא עולם שכלו טוב שבו כוחות הטבע אינם הורסים, אלא משעבים עצם לטובת האדם בכדי להוציא לפועל את רצון האלוקים בעולם.

אדם הראשון, הייתה מחיצתו לפני מלacci השרת.³ אדם הראשון — מיסב בן עדן היה, והוא מלacci השרת צולין לוبشر ומסנניין לו יין וכור.⁴ וכל כך למה? כדי שיעסוק רק בדברים רוחניים, ועל הפרנסה לא יהיה מוטל עליו.

1 בראשית ב' ט"ו.

2ילק"ש בראשית כ"ב. וכן: "לעבדה" — מצוות עשה, "ולשמירה" — מצוות לא ת"

3 בר"ר כ"א א".

4 סנהדרין נט:

אדם וחוה לפני החטא — "ויהיו שניהם ערום האדם ואשתו, ולא תחכשו"⁵, לא עסקו בעצםם, בגופם, אלא רק בעשיית רצון האלוקים והדבקות בו. לפני החטא היה האדם טבוי, חי תוך קירבת אלוקים, מצוי ועומד לפני ה' כבן לפני אבא, ללא חוץ ולא רתיעה, וכך היה האדם מאושר ואשרו היה שלם.⁶ אך היה צריך להיות העולם — עולם שכלו שבת, שבו האדם עוסק ביצירה רוחנית וכל העשה הגשמית נעשית מלאה, ולכך נברא האדם בעבר שבת, כדי שיכנס לשבת — לעולם השבתי.

אבל האדם חטא — "חטא האדם הראשון, שנתקרכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש, ואבד את עצמו, לא ידע להшиб חסובה ברורה על שאלה "איכה?"⁷, מפני שלא ידע נפשו, מפני שהאניות האמיתית נאבדה ממנו בחטא ההשתוויה לאל זר".⁸

האדם זנה את תפkidו, התכחש למהותו וחיפש עסוקים בתחום אחר. משחטא ומודד בה, נתרחק מה', יצא מעיגול האורה של קירבת אלוקים, ואז ראה האדם יותר את עצמו ובשרו. באור האלקי שהיה שרוי בו לפני החטא — ראה לבו ורק אלוקות בכל, אבל מחוץ לאור האלקי, לאחר מרדו, ראו עיניו את עצמו בלבד.⁹ האדם חפש את ההנאה הגוףנייה, את הרגשות הגוף, כי טוב העץ למאכל וכי מהוא הוא לעיניים".¹⁰ ולאחר החטא — "וידעו כי ערוםם הם".¹¹

"ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשים"¹², וכתחורתו של רבינו מאיר מצאו כתוב "כתנות אור".¹³ ופירש הרמב"ם ז"ל, שרבי מאיר היה חושב בכותנות אור שהיו לאדם תחילת, ועתה נהפכו לעור וחומר, ובוחשו כך כתוב רבינו מאיר — אור.¹⁴ מה שהיה צריך להיות שקווף ובבירור, נעשה מעובה ומכוסה. "אור הלכבות הורק והמעולה" — נתיחס וnochaba לעור גס וקדר.

העונש לחטא, זה, הוא חיוב האדם לעבור עבודה פיזית לצורך פרנסתו — "בזעם אפק חאכל לחם".¹⁵

תניא, רבבי שמעון בן אלעזר אומר: מימי לא ראיינו צבי קיין וاري סבל ושותי חנוני, והם מתפרנסים שלא בצער. והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי

5 בראשית ב' כ"ה.

6 הרב א. בר-ישראל זצ"ל: "ריח מיס".

7 הראי"ה קוק זצ"ל: "אורות הקדש" ג', עמ' ק"מ.

8 בראשית ב' ז'.

9 בראשית ב' ז'.

10 בראשית ב' כ"א.

11 בר"ר פרשה כ' י"ב.

12 "מתנות כהונה" ופירש מהרו"ז שם.

13 בראשית ב' י"ט.

לשם שאות קוני. ומה אלו, שלא נבראו אל למשני — ממחפנסים שלא ב策ער, אני, שנבראת למשם את קוני — על אחת כמה וכמה! אלא, שהרעוותי את מעשי וקפקתי את פרונטי¹⁴. "האדם שנולד הוא מכל שאר בעלי החיים מצד הנפש שבו, שאין נשׂוּ בהמית רק נשׂוּ שכליות, מהוויב שהיו לו פועלות המתייחסות אל נשׂוּ השכליות — פועלות שכליות אלוקיות"¹⁵. כי מה שהאדם הוא נגר ובנאי וuousה מלאכת האופה וכו', שודאי אף כי דברים אלו צריכים מדה שכליות, אבל אינם מצד שלמות האדם (כי הם פועלות לקיומו הפיזי, והיה צריך לעסוק בדברים אלוקיים). כשהנברא האדם — לא נבראו עמו המלאכה ותקון הבגדים ובנין הבתים, אלא היה בגין עדן בלבד בדברים אלו, ולולא החטא לא היה צריך להם. ולאחר החטא אנחנו מצוים לעבוד — "ששת ימים חעבד ועשית כל מלאכתך"¹⁶. אנחנו ממצוים לעבוד ביום החול כדי לתיקן את העולם, כדי לאחד את כל הטוב הטמון בכוחות הטבע על מנת להחוירם שימלאו את תפקידם האמתי — עשיית רצון האלוקים בעולם.

"ויהי ערב ויהי בקר" — אי אפשר להגיע לבקר — אור, אלא ע"י הערב — עבודה פיזית. בלבד שבת, שבת לא נאמר "ויהי ערב", כי בחינת השבת — מעין העולם שהוא קודם החטא.

"כל תורה שאין עמה מלאכה — סופה בטילה"¹⁷. ואוז"ל: "לשמור את דרך עז החיים" — מכאן שדרך ארץ קדמה לתורה. אמנם, יש בזה מדרגות — חסידים הראשונים עשו חורתן קבוע ומלאכתן ערαι; למורות שהוציאנו ג"כ למלacula, כמו שכחובו "ואספת דגנך", מ"מ צריך להיות עיקר התורה, והמלacula טפלה.

ואמרו: תורהן ומלאכתן — נשם שישishi תורה מיוחדת לכל איש ישראל, כמו כן מלאכה וחיקון המעשה מיוחד לכל איש ישראל וצריך האדם להכין ולהבין עצמו להשלים ולהוציא מהכח אל הפועל, הארה המיחודה אליו עפ"י תקון המعيشם שלו". — "לאחר החטא נאמר ונשלהו מן עדן לעבוד את האדמה. הקב"ה שלח את האדם לתקן את העולמות השפלים ע"י עבודה גשמיית — בצרוף עם האדמה"¹⁸.

כל אחד אחראי לתקן את העשייה שבת הוא עוסק ע"י טוהר מדות, עזורה לזרות

14 סוף מס' קדושים.

15 מהר"ל: "חגראת ישראל", פרק א'.

16 שמות כ' ט'.

17 אבות ב'.

18 "שפת אמת" בראשית תרמ"ד, ופרשת תרומה. "בני יששכר" — חדש אדר, מאמר ד' — ל"ט מלאכות שנתחוו בעולם ע"י ל"ט קלילות שנתקללו ע"י חטא אודה"ר. עי"ש.

וכיו"ב, וע"י קשור של מלאכה לתורה — של יום חול לשבת. לקדש את החומר ולהחזיר את העולם לתיקונו כפי שהיה לפני "החתא הקדמון". אסור לנו להשאיר את הכלכלת, המדיניות והפוליטיקה המعيشית ואת ברכת הארץ לגויים, ולעסוק רק בדברי רוח. אנחנו חייבים לטפל בזה בשלב זה כדי לתקן את הכוונות ולא להשאים לאחרים — שמא מתחך ורדיות בעז וכיו"ב יקללו אותנו יותר¹⁹.

שיטת רשב"י ובנו

יתכן, שליחידי סגולה מסווגו של רשב"י ובנו ר' אליעזר — ניתנה אפשרות לעסוק רק בלימוד תורה. חנו רבנן: "ואספת דגן ותירש ויצהרך" — מה תלמוד לומר (כלומר, מה התורה מלמדת אותנו במלים אלו)? לפי שנאמר "לא ימוש ספר התורה הזה מפני" — יכול דברים כתובם (כלומר, שאל לו לאדם מישראל להפסיק פיומן התורה), ת"ל "ואספת דגן" — הנוג בהם מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל (כלומר, לימוד התורה אינו על חשבוןם של מעשיים, שסדרו של עולם מחיב אותם, הנקראים בלשון חז"ל — "דרך ארץ"), והتورה מצאה את האדם "ואספת דגן ותירש ויצהרך" — בזמן שהשدة והכרם מחייבים לך צא ועשה מלאכתך. — זו דעת רבי ישמעאל.

רבי שמעון בר יוחאי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חורישה וחורע בשעת זריעה ודש בשעת דישה וורה בשעת הרוח — תורה מה תהא עליה? אלא, בזמן שישראל עושין רצונו של מקום — מלאכתן נעשית ע"י אחרים, וכשאין עושין רצונו של מקום — מלאכתן נעשית על ידם, שנאמר "ואספת דגן"²⁰. שואלים המפרשים: והרי פסוק זה נאמר בפרשת "והיה אם שמע תשמעו", א"כ כיצד אפשר לפרשו בזמן שאין עושין רצונו של מקום? אלא, שלא אמר רשב"י שאין עושין מצותו של מקום. אלא אין עושין רצונו — את הרצון הראשון של הקב"ה. וכך בבריאת העולם — לפניו חטא אדה"ר — שהיא אדם פניו רק לדברי תורה. ולכן במצבות של אחר החטא, מלאכתן נעשית ע"י עצם בזמן של "והיה אם שמעו" וזה המצב הטוב ביותר במצבות החדשיה, אבל זה לא לכתהילה, כי אין עשיית רצונו של מקום כפי שצרכיך היה להיות²¹.

¹⁹ ע"פ דבר זה אפשר להסביר את טעונו של יצחק אבינו, שידע שיעקב איש שם יושב אהלים ורצה שיעקב ימשיך לעסוק בתורה בלבד ועשוי לקבל את ברכת הארץ ויפרנס גם את יעקב, אך בבקה ידעה שהוא החטא צריך גם לעבד.

²⁰ ברכות לה:

²¹ עיין "פרי צדיק" פ' לך לך.

וטעם המאמר בהלמוד — "אמר אביי: הרבה עשו רבבי ישמעאל ועלתה בידן, רשב"י — ולא עלתה בידן". שיטתו של רשב"י אינה נדחת (כי לא נאמר שהלכה כרבי ישמעאל), אך היא אינה דרך לרבים, אלא ליחידיים, ליחידי סגולה מסוגו של רשב"י ובנו ר"א, ומטוגו של רבי חנינא בן דוסא — "חנינא בני דיו בקב' חרבובים"²².

רשב"י השמיע פה דעתו לא רק לגבי עצמו ושבמו, אלא גם לכל ישראל, כפי המופיע בהלמוד: ביום הדריפות והגירושות אחרי מרד בר כוכבא, יצא על רשב"י גור דין מוות, כי השמיע דברי קントור כלפי מלכות רומי. הlek הוא ובנו ר"א והתהבאו במערה, שעלה פחהה היו עץ חרוב ומעין מים, ובאו מזאו מחייהם. החורב הממעין וומנו להם בנם. שתים עשרה שנה ישבו במערה, ובימים אלו הסיחו דעתם כליל מכל המעשים הנעשים תחת המשם והפליגו לעולמות עליונים. לבסוף מות הקיסר ובטלו גזרותיו, והם נקראו לצאת לאויר העולם. יציאתם מן המערה, הייתה כאלו يريد מה העולם העליון, והם ראו לפניהם עולם של ישוב ובני אדם عملים בתוכו. המראה היה מוזר בעינייהם: "יצאו וראו בני אדם כשהם חורשים ועוריהם אמרו: מניחם חי עולם וועסוקים בחייisha ? ! כל מקום שנוחנים עיניהם — מיד נשף. יצחה בת קול ואמרה להם: להחריב עולם יצאתם ? ! חזו למערה". רשב"י ור"א לא יכולו לחתוף את מהlek החיים הרגיל, את עיסוקם של הבריות בעבודות שאין בהם חיי עולם. תורה ובותים התחלכו, ולא די שלא הכרם מקומות בתחום ישבו של עולם, אלא גם גרכמו נזק.

והמשך האגדה — חזו למערה להתעמק ולהבין טבעם של חייisha. فهو במערה עוד שנים عشر חדש ויצאו, וכל מקום שהיה ר"א מכח — היה רשב"י מרפא. אמר לו: "בני, די לעולם אני ואתה", כלומר, רבוי אלעזר יצא מן המערה גם בפעם השנייה בדרך שיצא מתוכה בפעם הראשונה — וודין לא יכול לעכל שאנשים שקוועים בחייisha, אבל רבבי ישמעון אביו הגיע לידי תפיסה, שכח צדין להיות סדרו של עולם. בעצם קיבל רשב"י כתעת את דעתו של רבבי ישמעאל, ואולם מסקנתו זו הייתה לגבי כלל בני אדם, אבל הוא ובנו נשארו בהיותם — "די לעולם אני ואתה".

והמשך האגדה — בערב שבת בין השימושות פגעו בזקן הארץ והדטים בידיו, ולשאלהם לשם ההדים, ענה להם הזקן — לכבוד שבת, אחד כנגד "זוכר" ואחד כנגד "שומר". אמר רשב"י לבנו: "ראה כמה חביבים מצוות על ישראל", והתישבה דעתם²³.

22 תענית כד:

23 שבת לג:

במקרה הוקן בעבר שבת, הבינו את הקשר בין חיי שעה לחיי עולם. עבר שבת בין המשמשות, היא נקודת הפגיעה שבין הנצח לחולף, בין החול לקודש, וועלמן מתקיים ע"י עשייה מלאכה הקשורה לשבת שבת אין מלאכה. ימי החול והלכים לקרה שבת. וזה הסוד של חיי שעה — מלאכה מוחך תורה ולקראת תורה. אם כן תפקידנו לעובד ולרומם את הכוחות הגשמיים ולקשר את המלאכה לתורה.

"והדרים בידו" — ריחניות רוחנית היא הנותנת משמעותו למעשינו הגשמיים. "איזה דבר שהנשמה נהנית ממנו?" — זה הריח". "הדר" — יש בו ריח". ריח טוב זה הוא שהшиб את נפשם של רשב"י ובנו בעצם מהמערה. בחטא אדה"ר נפגו חושיו של האדם. נפגם הדיבור — בזו שהוסיפה חוה בדבריה "ולא תנעו בר" ²⁴. נפגמה השמיעה — בזו ששמעה לדברי הנחש. נפגמה הראה — "ותרוא האשה כי טוב העץ למأكل"²⁵. נפגם המעשה — "ותקח מפריו ותאכל, ותתן גם לאישה עמה ויאכל"²⁶.

רק לחוש הריח, עקב רוממות מעלהו — לא היה הנחש יכול להגיע. لكن לא נפגם חוש והונשאركודשתו העליונה, נשאר כפי שהיא בתחילת החטא. ולכן בכוון חוש מתוקן זה מניעים להבנה עמוקה. כל דבר שבקודשו, עם ישראל בכלל ובצדיקים בפרט, מתחפה בבחינת הריח העומד בטהותו ובקדשו²⁷.

ישוב ארץ ישראל

באرض ישראל הדברים מקבלים חשיבות נוספת. ה"חתם סופר" כתוב על מחלוקת ר' ישמעאל ורבشب"י: "ר' ישמעאל נמי לא אמר מקרא 'ואספת דגnek' אלא בא"י ורוב ישראל שרוין, שהעבורה בקרקע גופה מצוה משום יישוב ארץ ישראל, ולהוציא פירוטה הקדושים, ועל זה צייתה תורה — 'ואספת דגnek', ובוצע זורה גורן השערורים הלילה, משום מצוה. וככילה תאמר: לא אניה תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכני נמי לא יאמר: לא אסוף דגני מפני עסוק התורה. ואפשר, אפילו שאר אומנוויות שיש בהם ישוב העולם — הכל בכלל מצוה..." ²⁷. א"כ, בארץ ישראל יש לעובדה משמעות נוספת של מצות ישוב א"י. גם הארץ

24 בראשית כ' ג'. ועיין בבר"י ט' ד' וילק"ש בראשית רמו כ"ו.

25 בראשית כ' ר'.

26 "מי מרום" — הגדה של פסח, "בדמייך חי". "מי מרום", סידור התפילה, "לריח ניחוח" "בני יששכר" — חדש אמר א' וכן מופיע ב"בני יששכר" — שבתות, אמר ר' — הדס בגימטריא ס"ט, הוא ההפרש בגימטריא בין 'עור' ל'אור'.

27 חת"ם סופר — חידושים למסכת סוכה, דף ל"ו.

חטאה בזמן הבריאה. — "עַזּ פָּרִי עֹשֶׂה פָּרִי"²⁸ — "שייא טעם העז בטעם הפרי, והוא לא עשה כן, אלא "וְתוֹצֵא הָרֶץ... וְעַזּ עֹשֶׂה פָּרִי", דהיינו עז שלא טעם הפרי, אלא כאמור לפרי עצמו. לפיכך, כשהנטקל אל אדם על עונונו, נפקדה גם היא על עונונה ונתקללה".²⁹

חול"ל אומרים על הפסוק: "אָרֶץ לֹא מִתְוֹרָה הִיא, לֹא גּוֹשָׁמָה בַּיּוֹם זֶה"³⁰, שהוא מדובר על המבול — שהמבול לא ירד על "אי", אלא המים נשפכו מארצות אחרות גם עלייה. ולא ירד עליה מבול — כי בזמן חטא הארץ, "אי" לא חטא. אלא שמרוב החעם על העולם, נסתה גודלה של הארץ על גונינה, נסתה הארץ זמת הלב ודבש, אוירה המחכים... וכן נסתה ייחודה של הארץ בעז פרי עושה פרי — טעם העז בטעם הפרי³¹. א"כ, בעבודת האדמה בא"י, אנחנו מסירים את הכספי שננטכתה הארץ מזוהמת העולם ומגלים מחדש גודלה של איי בפיורתייה.

וכן אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר: "וְאַתָּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עַנְפָּכֶם תָּתִנוּ וְפְרִיכֶם תָּשָׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל". וסביר רשות, כשהנתן איי פרייה בעין יפה — אז יקרבنك קץ ואין לך קץ מגולה מזה³². תחילת הגאולה ע"י הופעת עצי פרי על אדמת הקדש.

רבן יוחנן בן זכאי, אשר הדריכנו בתקנותיו עם צאתנו לגלות, הוא גם משמעינו את הדרכם והמעשה — עם שובנו אל הארץ. "רבן יוחנן בן זכאי היה אומר: אם היתה נתניה בתקופך ידק ויאמרו לך — הרי לך המשיח! בוא ונתן את הנתניה ואח"כ צא והקבילו"³³. בדברים קצרים מציג ריב"ז את הבעייה העתידה להתחדש בסוף הגלות, בעת שתגיע התעוררות ישראל לתחייה, כאשר "הנתניה בתקופך ידק", תתיצב לפניינו זו השאלה: הנה מתפרק ובא המשיח, מה לנו ולקטנות זו שבחולין, לעבודת אדמה, לגאות קרקע וכיו"ב, למעשים חמריים פוטיטים, "הרי לך משיח" — אورو של עולם, "הריחו ביראת ה'" — רוחניות נפלאה, מי ראה כוatta? מי שמע כללה? החגובה הספונטנית לקראותו עשויה להיות — בוריקת הנתניה, בביטול ובזולול המעשים החמריים המתגדים לפני הדבר הגדול — "משיח". — עונה לעומת ריב"ז: "בוא ונתן את הנתניה, ואח"כ צא והקבילו".

28 בראשית א' י"א.

29 ילק"ש בראשית ח'.

30 חזקאל כ"ב כ"ד.

31 ב"ר ל"ב ל"ג. ילק"ש חזקאל. ובחים קי. וכן עיין רבב"ן עה"ת בראשית ח' י"א.

32 סנהדרין צה. וכן בכתבי הרמב"ן א' עמי ע"ר — "שיזוכה להרים לשאת פרים כאשר יקרב קץ ישראל לשוב, טרם בואם".

33 אבות דר"י. ועיין ב奧義書 바"ד רשות אמונה" (הרבי עוזי קלכליים), עמודים 237–271.

אין הנטיעת יישוב א"י בניגוד למשיח. אדרבה, הם משלימים את החיזון וכשרים את הדרך אליו. רגלי "המבשר" עומדות על הרי ישראל המניבים את פירותיהם לבני ישראל שקרבו לבו.

וכך כותב הגרא"א בדרכו נסייתו לא"י: "יזכני השית לנטווע במוייד עצי פרי בסביבות ירושלים, לקיים: "כִּי תָבוֹא אֶל הָרֵץ וְנַטְעָתָם...", בסוד "הקן המגוללה"³⁴.

נטיעות מתחוקנות

פחתמו של הרב קוק זצ"ל לחודש שבט — "חشك נטיעת האילנות נובע מ Chapman הטבת הדורות הבאים, המובלט בחקפו בעץ החרוב"³⁵. פתגם זה רומו למסופר בתלמוד: يوم אחד היה חוני המעגל הולך בדרך. ראה אדם נוטע חרוב, שאל אותו: כמה שנים ישא פירות? השיבו: בעוד 70 שנה! שוב שאל אותו: וכי סבור אתה שהחיה עוד 70 שנה? אמר לו אותו אדם: עלום זה מצאתיו עם עצי חרובים. כסם שחתלו אבותיהם למען, כך אני שותל למען בני³⁶.

וכן במדרש: "כִּי תָבוֹא אֶל הָרֵץ וְנַטְעָתָם" — אמר הקב"ה לישראל: אף על פי שתמצאו אותה מלאה כל טוב — לא תאמרו נשב ולא ניטע, אלא הוא והירם בטיעות, היו נוטעים לבנייכם... לפיקך לא יבטל אדם מנטיעות, אלא כשם שמצו עד יוסיף ויטע, אפילו היה זקן³⁷.

"חشك נטיעת האילנות" — שמחת הייצה רה בנטיעת עצי מאכל נובע ע"פ רוב מעולם החומר, החشك קשור לעולם החושים — "כִּי טוֹב הַעַץ לְמַאֲכָל וְכִי תָהַוא הַאָוֹלָעַנִים", והנותע מתכוון להנתנו הוא, לזכות בפירות העץ למאכל, למלא תאות האכילה בפירות העץ. ברם, פעולה זו משלחלת את העולם ומוציאה אותו מחורבונו. בשרשא של פעולה זו יש קשר לכל היש השווא לחיון וועלוי, וחפש זה כולל גם "חפץ הטבת הדורות הבאים". אמן, בנטיעת עץ החרוב, שאת פירותיו ישא לאחר 70 שנה שהם תקופת חי אדם, מתגלה חפש זה בטהרתו, שכן הנטיעת נעשית לא לשם הנאה פרטית-אישית, אלא רק לשם "הטבת הדורות", כחשובה חזקה לחוני המעגל³⁸.

34. "חוון ציון" עמ' 139.

35. "מגד ירחים"لوح "ארץ הצבי".

36. תענית כב.

37. תנחומו קדושים.

38. "באר מגדי ירחים" — הרב עוזי קלכליים.

יש כאן תיקון העולם ע"י נטיעת החרוב, תקון העולם השלם יבוא כשייתעלה האדם מ"חشك" ל"חפץ" כללי לשאיפת הטבת הדורות, הרוי שמלאכה הנעשית מתוך מניעים לעזר לזרות — היא אשר תתקן את העולם ותחזירו למצבו העולם. נטיעות מתוך אידאולוגיה של צדק סוציאלי וכיו"ב — הן אשר תקנה את העולם החומר ויעמידו כעולם שכלו טוב כפי שהיא צריכה להיות.

בחברה שיחופית — בקיובן — מקבל הדבר משמעות חזקה יותר. עבודה חקלאית ויצור עשייתי שאינם כרוכים בתחרות אישית, ברדייפת עצ, בתביעה רכושנית המגדלת עבריניים השטופים בגניבה ובגזילה, בחמס ובחימוד אשר לרעך

— יש בהם תיקון כוח העשייה לצורך תיקונו של עולם. כמו כן מילוי צרכיו של החבר בקיובן, מאפשרים לו להחפנו לאחר שעות העבודה ללימוד תורה וויטסוק בדברים רוחניים מבלי להשתתקע בצרכי הבית הפרטיים. יש כאן אפשרות נعلاה של קישור מלאכה לתורה.

כל שנעסוק יותר בזמן הפניו בלמידה תורה, נקשר יחד את תורה ועובדת מהותן תורה ולקראת תורה, נמלא את תפקידנו "لتתקן עולם במלכות שדי".

כ"י שם ה' אקריא הבו גודל לא-להינו

פירוש על דרך מושכל, כי העיקר הכלכלי אשר יתנהג האומה באופן טבעי
מושגח פרטני, וזה כי יקצרו ויאספו דגנים, וראשית כל אשר לו יוכא בית ה'
ולמשמעותיו הקדושים, ושלוש פעמים בשנה יעוצבו כל אשר להם תהה כנפי הבתוחן
האלهي ויבאו להיראות פנוי ה'. וכאשר ישירו לכת חוסף הארץ לחתת פריה,
ותהיה חיתת ה' על הגוים סביב, ובכל מפעל ומצעד יזכיר ויברך שם הבורא
יחברך. וחיים כזה הוא חיים רוחניים, ויקר מכל חיי העולם הבא לכל מתחבון. לא
כן בימי משה אשר נפרצו גבולות הטבע ונחרטו מבצרי ההנאה התמידית, רק לא
פועל מאומה, והמן יורד, וכל אחד רואה עמוד הענן וכבוד ה', והוא הולך לפניהם
— הלה יקרא תכליתי? הלא אין זה רק חיי העולם הבא, חיים של מלכים,
וכמאמרם ז"ל (מכילתא בשלח יז): לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן. וכבר חז"ל
בעמדם על עניין זה הפליגו לדבר ודרשו (סנהדרין כ, א) ברוח קדשם (משלי לא, כא)
"שכר החן" — זה דורו של משה ויוהוש, "והבל היופי" — זה דורו של חזקה.
שגם בו היה נס ופלא במלחת שנחריב וכיוצא בו, בעמידת הצל וכיצדanza בזה.
"אשה יראת ה' היא תתחלל" — זה דורו של ר' יהודה ברבי אילעי שהי ששה
תלמידים מתכטטים בטלית אחת וועסקים בתורה (עכ"ל הגמרא). וזה "אשה" —
היא החומר, שהחומר פועל פועל אל-הלי. לא כן בדורות הלו, כמעט בטלת הבחירה
ונחרטו מפעלי החומר. אך למה נטרכו זהה אם אין זה התכלית האמית? ! אולם
כאשר יסוד התורה "אנכי" ולא יהיה לך", כן יסוד האמונה והאומה הוא ארבעים
שנה האלו, כי בזמן כזה יכולו לפרש התורה היטב ולזיכר נפשותם עד היוםם יותר
במעלה כאישים הנבדלים, והשרישו האמונה והנפש האללה בזרעם אחריהם. וגם
זה המופת על האמת לקלי הדעת כמו שכותב רמב"ם. וכך הוצרכו למשה. וזה
באבות לא נראה הקב"ה בהנאה נסית. רק אברהם נתן "ארבע מאות (שקל כסף
עובר לסוחר") עברו כברית ארץ. וזה (שמות ו, ג) "ושמי ה' לא נודעתי להם". לא
כן במשה "איש האלילים" בעלי דמטרונייתא [וזוהר הקודש (רלו, ב)] שהוא ביטול
מוסדות הטבע, אשר היא המטרוניתה המהנת בתבל [הגדר"א]. ולכן אמר להם
משה: דעו כי בכם יהיה הנהגה טبيعית אשר נקרא בשם "אלילים". רק "כ"י שם ה'
אקרוא" — שזה הנהגה נסית — "הבו גודל לא-להינו", שבזמן שישראל עושים
רצונו של מקום מוטיפים כוח בפמלייא של מעלה, הוא הנהגה טבעית אשר היא
הപAMILIA של מעלה, והבן.

("מישך חכמה", פרשת האזינו)

אהב את המלאכה

מוגש באהבה לחבריו קבוץ שלבים
— עובדי אדמה ארץ ישראל באהבה

פרק א

במסכת אבות, פרק א, משנה י, נאמר:
שמעייה אומר: אהב את המלאכה.

רבי עובדיה מברטנורא מפרש:

אהב את המלאכה — אפילו יש לו במא להתחפרנס חייב לעסוק במלאכה,
שהבטלה מביאה לידי שעימום (כחובות, נת ע"ב). ושנא את הרבנות —
ולא תאמר אדם גדול אני וגנאי לי לעסוק במלאכה, דאמר ליה רב לר' כהנא (פסחים, קי"ג ע"א) פשוט נבלתא בשוק וטל אגררא ולא תימא כהנא
אני, גברא רבא אנא וסנייא בי מלטה.

"חפарат ישראל" כותב על דברי המשנה:

נראה לי, משומע דעת ידי שלושה דברים יפרנס אדם את עצמו, או ע"י גופו
במלאכה, או ע"י ממונו במשא ומתן, או ע"י שפלו לימודי חכמתו
לאחרים. ויעצו התנאים שיאחब למדוד מלאכה להתחפרנס ממנו, שככל עוד
שיeahב מלאכתו עשה אותה בשלימות ובקלות יותר, וכמ"ש "ויהיו עיניו
כימים אחדים באחבותו אותה", וכן כתוב "בחוקותיך אשתעשע לא אשכח
דברך". וכן מצינו ראיינו כל יום בעלי מלאכה בכידה, כספנים וכדומה,
شمזרמים בעת מלאכתם להקל בעבודתם. ולא להתחפרנס מחכמתו, שהרבה
מחלת לב עמה, ובפרט אם ירצה להתחפרנס מחכמת התורה, איך ישתמש
בכתר הקודש לתוכך בה קערת עדשים שלו. וגם להתחפרנס במשא ומתן
ימאס, מדהיא אומנות ליטstein (CKERDSHIN פ"ב א').

בדורות האחרונים מתעמקים רבים בפירושי מהר"ל מפראג ובהשאפו. תמהו מאוד שאין תשומת לב לדברי מהר"ל בנושא זה של אהב את המלאכה. מהר"ל ראה כאן "עיקר גדול", דרך שלימות ואהבת השם. וכן כתוב בפירושו "דרך חיים" על המשנה הנ"ל:

זה שאמור אהוב את המלאכה ושנאה את הרבנות הוא שරדה, בא הזוג הזה [שמעיה וابتליין] לתקין את האדם באהבה וביראה. וזה, שראוי שיש לה שם שמים אהוב ע"י חכמים, וכדריאתא במסכת יומה בפרק יה"כ (יומא פו, א) "ואהבת את ה' אלוקיך" — שהיה שם שמים מתחאה על ידך, שיש לה אדם קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ודברו בנהת עם הבריות, ומקחו ומשאו ומתנו בשוק נאה, ונושא ונונן באמונה; מה הבריות אומרים עליו, אשרי פלוני שלמד תורה, כמה יפים דרכיו, כמה מתקנים מעשי, עליו הכתוב אומר "ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר ברך אתה" (ישע"י מט, ג), כמו שהתבאר ב"נחיות עולם". והזכיר שהוא כבוד התורה הוא כבוד המקומ, והוא גורם לאהוב הש"ת כאשר אין תלמיד חכם ציריך לבני אדם....

ודבר זה גורם בעונתוינו בטול כבוד התורה, שם לא היו הלומדים מתרנסים מהם [מן הציבור] היהת התורה מתחعلا מעלה, גם היו מוכחים את הציבור, כי אשמת הציבור בראשם ולא היו נושאים פנים; אך עתה, כין שצרכיכם להם, כל רבי קונה אדרון לעצמו. ולכך אמר שמעיה אהוב את המלאכה, ושנאה את הרבנות שהוא המרחיק את המלאכה, ועל יחשוב כי מלאכה אינה כבודו,ADRABA, המלאכה נתנת לאדם כבוד. אמרו בפי הנorder מן המבריש (נדרים מט, ב): ר' יהודה כד אויל לבן מדרשה שקידל גולפה על כתפיו ואמר גדולה מלאכה שמכבדת את בעלייה. ור"ל כי אל יגיע לאדם בזין עד שהיא צריכה לבריות ויתבהזה, ולפיקך אם הוא נושא גולפה על כתפיו כדי לשב עליו בבית המדרש בכבוד אין זה גנאי, והעשה מלאכה הוא מחייב בכבודו. ולפיקך אמר אהוב את המלאכה ושנאה את הרבנות, כי אם יאמר שהמלאכה בזין אליו, זה אינו, כיADRABA, המלאכה יותר על כל, שמצלת אותו מן חטאיהם הרבה, ועל כל זה נתנת לו כבוד גם כן....

והבן איך הפליגו חכמים באהבת המלאכה, בפרט כאשר אהוב לעשות מלאכה, כמו "ש אהוב את המלאכה, ור"ל שעיקר המעלת כאשר אהוב את

המלאכה, ולא אמר בחור לן המלאכה. ובפרק קמא דברות אמר, גדול הננה מגיע כפו יותר מירא שמים, דאילו בהננה מגיע כפו כתיב "אשרך וטוב לך", אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא, ואילו בירא שמים כתיב "אשרי איש ירא את ה'", ע"כ....ויש לך לדעת כי ההננה מגיע כפו אי אפשר שלא יהיה לו גם כן ממדת האהבה ע"י מדת זאת, כי מאחר שהוא שמח ואוהב מגיע כפו אי אפשר גם כן שלא יאהב מי שחנן לו דבר זה, כי מי שנוחן מתנה לאחר ואותה מתנה מקובלת ואהובה על המקובל ביותר, איך אפשר שלא יאהב מאד מי שנוחן המתנה אליו. וכבר אמרו שהאהבה יותר מהיראה, שהרי אצל האהבה כתיב "ουושה חסד לאלפיים לאוהבו", ואצל היראה כתיב "ועושה חסד לשומר מצוחיו אלף דור", הרי כי האהבה גדולה מן היראה. מי שאוהב הש"י וננה מגיע כפו, אי אפשר שלא יהיה לו ג"כ ממדת האהבה. ולפיכך זכר ALSO שניהם, נהנה מגיע כפו וירא אלקים, יחד, שהם כנגד היראה והאהבה, ואהבה נמורה למצאת במני שננה מגיע כפו, שכל עניינו השמחה והרצון, והוא ממדת האהבה, מה שאינו ביראה. ולפיכך יש בו ממדת האהבה גם כן, וזה מודל הנהנה מן יגיא כפו וככו' וכו'. על כן אמר אהוב את המלאכה, כי אהבת המלאכה על דרך שאמרנו כאשר נהנה מגיע כפו נאמר עליו אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ואילו בשורה — הפק זה, שאמרו אווי לרבות שמקברת את בעלייה.... לפיכך בא להזuir כאן שיeahב את המלאכה, כי הוא דבר גדול שתולח בו עיקר גדול, בפרט אצל החכמים, לא בלבד השלימות אשר הוא מגיע מן המלאכה, יותר על זה כבוד שמו ית', שראו שמו ית' [להיות] אהוב בעולם ע"י חכמים בפרט.

והנה אבטלין השלים דבריו, כמו בכל מקום שהראשון מן הזוג מסרו שיעשה, שדבר זה הוא שיקר אל אהבת הש"י, ומכך כי העניין הזה בעצם הוא אהבת הש"י, שגורם לאהבה את ה' כאשר יראה תלמידי חכמים הנהגותם כראו, שהם אהובים את המלאכה ואינם חפצים ליהנות מן אחרים, שדבר זה הוא גורם לאהבה את ה'. גם כי אהבת מלאכה הוא שננה מגיע כפו, שהוא המביא לאהבת הש"י, כמו שהתבאר לעמלה... ולכך אי אפשר שייהי שלם באהבת הש"י רק ע"י אלו הדברים, שיeahב את המלאכה וישנא את הרבונות ואל יתודע לרשות, שכל ALSO מבאים אל ההכנע להכניע עצמו תחת הש"י.

פרק ב

לאמיתו של דבר אין חידוש בדברי מהר"ל; דבריו מבוססים על דברי חכמיינו

וז"ל. אין מדובר כאן בדברי מוסר והשכפה בלבד, אלא בדברי הלכה. וכן פסק הרמב"ם, הלוות תلمוד תורה, פרק ג, הלכה י—יא:

כל המשים על לבו שייעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, hari זה חילל את השם, ובזה את התורה, וכיבת מאור הדת, וגרם רעה לעצמו, ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם זהה. אמרו חכמים — כל הננהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם. ועוד צו ואמרו — אל תשעט עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן. ועוד צו — אהוב את המלאכה ושנא את הרכבות, וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה ונגרת עון. וכן אדם זה שיהיא מלسطטם את הבירות. מעלה גדולה היא למי שהוא מתחפרנס מעשה ידיו, וממדת חסידים הראשוניים היא, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבulous הזה ולעולם הבא, שנאמר "יגיע לפיך כי תאכל אשrik וטוב לך", אשrik בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שכלו טוב.¹

אין לנו דנים כאן בהיון לסטודנט תורה לקבל תמייה כספית; נתעככ רק על המצב הרצוי, כמו שהז"ל ראו' אותו. יש חיוב לעסוק במלאכה ולא אהוב מלאכה, ובכך מחויב כל איש בישראל, גם לומדי תורה. מайдך דאגו חז"ל שכבודם של תלמידי החכמים לא ייפגע: "כיוון שתנתמנה אדם פרנס על הציבור אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה" (קידושין ע, א). כמו כן פסק הרמב"ם: "תלמידי חכמים אינם יוצאים בעצמם לעשות עם כל הקהיל בבניין וחפירה של מדינה וכיוצא בהן, כדי שלא יתבוזו בפני עמי הארץ" (הלכות תלמוד תורה, פרק ו, הלכה י). חיוב מלאכה

¹ מקובל היום להסתמך על דברי הרמב"ם, סוף הלכות שמיטה וובל, כדי להוכיח שהיהודי השלם אינו מחויב לעבד כדי לדאוג לפersonתו. וזהו רעיון אחד. יש שbat לו בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם, אשר נדבה רוחו אותו והבינו מודע להבדל לעמוד לפני ה' לשratio ולעובדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשו האלקרים, ופרק מעל צווארו על החשבונות הרבים אשר בקשו בני אדם, הרי זה נתקרש קדרש קדושים, והוא היה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולם עולמיים, והוא לא בעולם זהה דבר המפסיק לו, כמו שזכה לכחנים לולויים. הרי דוד ע"ה אומר "ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי". ומהו הדבר שהמתמככים על דברי רמב"ם אלה אינם קורשים את דבריו עם דבריו המפורשים בהלכות תלמוד תורה הנ"ל. לפי רמב"ם גם תלמיד חכם אסור ליהנות מדברי תורה ומחויב לעבד כדי לדאוג לפersonתו. וזאת ועוד. הרמב"ם מודבר כאן ביחיד סגולה — זהה נתקרש קדרש קדושים" — וקשה לראות כאן נורמה לרבים. ואפלו לגבי יחידי סגולה אלה, שנתקדרשו קדרש קדושים, לא התיר הרמב"ם להטיל את עצם על היצבור; שכן כותב הרמב"ז כאן על דברי הרמב"ם: ובקראתי בדבריו זו של שכחוב "יזוכה לו בעזה זו דבר המפסיק לו" — ולא שישליך עצמו על היצבור, ועיין במה שכחוב בפירוש משנת "ולא קרדום לחזור בו", ע"ל. דברי הרמב"ם ברורים ומאיירים בזהם, ואשר ייחידי סגולה המגייעם ל"הרי זה נתקדש קדרש קדושים" לפי כוונת הרמב"ם. יחידי סגולה אלה בחדאי לא יכול פנים שלא כהלה בדברי הרמב"ם.

ואהבתה לחוד ושמירה מפגיעה בכבודם של תלמידי חכמים לחוד. וכן פסק הרמב"ם, הלכות סנהדרין, פרק כה, הלהה ד: כיון שנחמנה אדם פרנס על הציבור אסור בעשיות מלאכה בפנוי שלשה כדי שלא יתבזה בפנייהם". וכן הוא בשו"ע ח"מ, סי' ח, סע"ד.

ואכן, עומד לפניינו צו (כלשון הרמב"ם הנ"ל "ועוד צו אهוב את המלאכה") אשר אין עליו חולקים. מצווים אנו לעבד ולה אהוב את המלאכה. אין זה דבר של מה בכאן, שהרי גודלי ישראל ראו כאן נקודה יסודית בהשקבתנו, וכדברי מהר"ל: "לפקך בא להזuir כאן שיאhab את המלאכה כי הוא דבר גדול שותלה בו עיקר גדול, בפרט אצל החכמים, לא בלבד השלים אשר הוא מגיע מן המלאכה, יותר על זה כבוד שמויות, שראוי שמויות [לחיות] אהוב בעולם ע"י חכמים בפרט".²

מעט, מאד עשינו להחדיר בקרבונו את אהבת המלאכה האמיתית זו. אף על פי תלמידים כ"י מקלילים חונך תורני בכתבי ספר, תלמודי תורה וחדרים. האם הם שומעים על "ועוד ציוו — אהוב את המלאכה"?

צדדים שונים לאהבת המלאכה. כמוון אין לנו רשות לראות פראג הדגישו את אהבת המלאכה של כולם, כולל תלמידי חכמים אשר מתחפנסים בכבוד, וזה מוסיף כבוד שמים וכבוד לומדי התורה. כמוון אין לנו רשות לראות פגם בתלמיד חכם שאינו הולך בדרך זו, שהרי גודלי תורה המתיקו את הדין ולימדו סגנoria על לומדי תורה שאין אפשרות לא ליהנות מדברי תורה. לא בסגנoria אנו עוסקים אלא ב"עוד ציוו — אהוב את המלאכה", ואין מי שחולק צו זה עומד בתקופו.

השם ית' נטע בכל אדם את הרצון לתקן את העולם, לשכללו ולהפרות אותו. ששת ימי המעשה קשורים ו绍וררים הם עם מעשה בראשית, ששת ימי בראשית, בהם ברא ה' את העולם. הארץ נתן לבני אדם, לבנותה ולתakan שמוותיה, וכדברי הנביא ישע'י: "כִּי כָה אָמַר ה' בָּרוֹא הַשְׁמִימִים הָאֲלָקִים יִזְרֵר הָאָרֶץ וְעוֹשֵׂה הוּא כוֹנֶה לֹא תָהו בְּרָא לְשִׁבְתִּצְּרָה אֲנִי ה' וְאַיִן עוֹד" (ישע'י מה, יח). הרעיון הזה מופיע ביצירות שונות אצל חז"ל. הרצון לייצר ולפתח את העולם, הוא רצון א-לוקי שיש להשתמש בו, הן בעבודת האדם עבר צרכיו הפרטיים, הן להפתוחות

2 במדינת ישראל נותנים, כידוע, דיחוי מושבות צבאי לבני ישיבות. תנאי לכך הוא למדוד בישיבת, ללא הכנסות מעובדה כל שהוא. התנאי הזה הוא היגש מפוקף, מחולדי ציני. וכי בן תורה אינו חשוב לפרש את אשתו ובני ביתו? לא ניסינו להנתן את הדיחוי מהשרות הצבאי — שהוא חשוב ביחס לומדי תורה — בצורה מקורית ללא גוראה על עובדה מוצמצמת לבני תורה. את הדיחוי משורט צבאי יש להנתנו בלמידה של ששה שבועות ביום לכל הפחות, איר-נשיטה לחוץ לארץ (פרט למקרים מיוחדים). א-יקבלת רשיון נהיגה, ותנאים דומים, המוכחים שאכן אין כוונת הדיחוי אלא ללמידה תורה, אך בעלי שלילת התפקידות הכרחית ומינימלית במלואה. הדבר דורש תיקון יסודי.

החויבית של החבורה וכל העולם כולל. נראה שכך כוונת הפסוק "אשר ברא אלקים לעשות", השם ברא את העולם — לעשות, כדי שאנו נמשיך בעשייה, לבנות את הארץ ולملאות אותה. עין ברעינוות אלה מביא לאהבת מלאכה טוהרה. גם בספרי קבלה וחסידות מודגש שיעולם הזה הוא העולם שיש לתקן ושהאפשר לתקן, ובזה יחודו של העולם הזה שאינו סטטי אלא דינמי בעיקרו. עלמא תחתה אינו מושלם ויש לשכללו בגשם וברוח, וזה כל האדם. אין פלא, איפוא, שבורא העולםطبع בנסחמו של כל יהורי את הרצון לעול ולעבד. אהבת המלאכה היא אהבה טבעית ומוקorra בנשמה האדם שممעל.

הרץ לעובד ואף לאהוב את המלאכה טובוע בלב האדם, וכלשונו בעל "חובות הלבבות" ב"שער הבטהון", פרק ג: "ולכל אדם יש חפץ במלאהו או שחורה מבתיזותלה, כבר הטבע האיל לה בטבעו אהבה וחיבה". בעל "חובות הלבבות" מסביר שם שלכל אדם ישطبع למלאכה מסוימת, ועליו לבתו בה, שימצא את פונסתו 'לעמדו במצבה הבודר', שציהו האדם להתעסק בסיבות העולם, כעבדות האדמה וחירשתה וזרעה, כמו שכותוב (בראשית ב, טו): "ויקח ה' אלקים את האדם ויניחו בגן עדן לעבדה ולשמרה", ולהשתמש בשאר בעלי חיים בתועלתו ומזונו ובנין המדרגות והכנת המזונות...". בהמשך דבריו חורף בעל "חובות הלבבות" על חובתו של האדם להתנהג בדרך הטבעי: "ואין ראוי לו להניח האדמה מבלי עבודה וזרעה בבטחון על גזירות הבודר, שתצמיח האדמה בלתי זרע שקדם לו" (שם, פרק ד).³

גם "תוספות יומם טוב", תלמידו של מהר"ל מפראג, הדגיש את אהבתה של המלאכה. לפי דבריו כיוון זהה רבינו עובדיה מרברונורה. זו"ל Tosafot יומם טוב: "כתב הר"ב אפילו יש לו בינה להתחפרנס וכוי, דהשתא אינו עושה המלאכה מפני שכירה אלא לאהבתה עצמה, והיינו אהוב דקאמר ולא אמר עשה מלאכה". וכן מסכם רבי מאיר להמן ז"ל בפירושו "מאיר נחביב" על מסכת אבות: "אך לא בלבד למצווה של עבודה מטיב מורנו הגדור שמעיה, אלא לאהבת המלאכה. רוב האנשים מכיטים על העבודה כעל עניין של عمل וטרחה, והאדם הפטור מעובודה נראה להם כמאושר. כמה טפשים הם אנשים אלה, האמונים עלי השקפה הזאת!" גם רבי מאיר להמן ז"ל האריך על החובה של אהבת המלאכה, ריעין שישתו בבריאות העולם. אכן "רבים המאמרים של חכמים, בהם משלדים הם את האדם לאהוב את העבודה" (שם).

³ במקומות אחרים, בספר "הרבי ש"ר הירוש, משנותו ושיטתו", עמ' 175–171, הבאתי מקורות נוספים מרבי יעקב עזמן, רבי משה סופר והרב ש"ר הירוש על הצורך להתעסק בישבו של עולם דוקא בארץ ישראל, עי"ש.

האהבה למלאכה מביאה לשמחה במלאכה. רבי יצחק דון אברבנאל מביא בפירושו "נהלת אבות" על פרקי אבות (קושטא רס"ה — 1505) את דבריו הרמב"ם שהתוודעות לרשות, לשלוון, מביאה את האדם לכך שאין ביכולתו להתחסן כראוי בקיום המצוות. וכן יצחיק אברבנאל, שהיה שר במלכות ספרד ופורטוגל מוסף:

והם באמת דברים מוצדקים, וגם אני אודהו, שכל ימי גידתי בחצרו המלכית ובטירותם, ואוי לו למי שהכירים ונחקר אליהם, ואשריו מי שיתרחק מהם וממכביהם, ולא יתקרב כי אם למלך מלכי המלכים הקב"ה, וכמאמיר המשורר "זואי קרבת אל-קלים לי טוב". והנה אמר החכם זהה אהבת את המלאכה, ולא עסוק במלאכה, להגד שאין טוב לאדם שעשה המלאכה על צד ההכרח והאונס, מתודאג עלייה ובעל כרחו, אבל שייאב אותה, אז ישנה בשמחה ובטוב לבב, וכמו"ש דוד "גניע כפיק כי תאכל אשריך וטוב לך", ודרשו — אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ולכן היו רבים מחכמי ישראל בעלי מלאכה....

בקשר לזה מסביר דון יצחק אברבנאל שהתרחקות מהשורה והרבנות והאהבת המלאכה שקוות נגנד עשרה הדברים قولן, בניגוד לאהבת השורה ואי-עשיות מלאכה המביאות לא-קיום מצוות רבות. והוא ממשין:

ומה יפו דברי שלמה שאמר על זה "ידעו תדע פני צאנך, שית לבך לעדרים" (משל כי, גג), ויתחר הפסוקים אשר פירושם אצל לשבח לפאר ולהדר חי אדם המתעסק בשדה במלאכת מרעה צאנך וכורחת מהשורה והרבנות בחוץ אנשי העיר. ולכן אמר "ידעו תדע פני צאנך", ר"ל אל תאמר אפקוד את צאנך אל הרועים ואני אשתרר במדינה, לא תעשה כן, אבל אתה בעצמך ידוע תדע פני צאנך, ובזה חשית לך לעדרים — וכמה יהיו כל מחשבותיך...

וכן כתב רבי שמואל די אויזידה, בעל "מדרש שמואל" על מסכת אבות (ויניציה שם"ה — 1585), וו"ל:

כוונת השלם הזה לומר שלא יהיה אוהב שכר המלאכה שנוטל על עשייתה ושונא המלאכה עצמה וקע בה בעת שהוא טורה ויגע בה, אלא יהיה שמח עם המלאכה עצמה, ויהנה וישמח בעת עשייתה כאילו אינה עליו לטורה. ועל כוח ארצו"ל גדול הנהנה מגינו יותר מיראת שמים, ר"ל לא שינהנה משכר היגיע ומה שנותנים לו בשכרו על מלאכתו, אלא יהיה נהנה ושמח

מן הגיעו עצמו ושמח במה שחלקו לו מן השמים להיות בעל מלאכה. ולפי שיש אומנות בזיהה, כמו סנדLER ופחמי וכירציא, ועל זה אמר "ושנא את הרכבות" — אף שתהיה אדם גדול ורבן, שנא את הרכבות ואהוב את מלאכתך, שכן הוא עושים גדול הchemim, שיש מהם שהיה סנדLER או פחמי או כורח עצים מן העיר.

כעין זה מובא שם במדרש שמואל גם בשם הר"י ז' שושן ז"ל: "ושיהי אהוב את המלאכה, לא שייעסוק בה ולבו נוהג בגאות, והוא עשה כמורחה ואנוס, כי אם בשמחה וטוב לב".

את עבדות ששת ימי המעשה יש לעשות "בשמחה וטוב לב". ומול זה באה אזהרת התורה בפרשת היזבחה (דברים כה, מו): "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקין בשמחה ובטוב לבב מרוב כל".

גם מהר"ם אלשיך ז"ל האריך בביורו "אהוב את המלאכה" וمبיא בשם אחרים את החשיבות של הננהה מגיעה כפיו. בין השאר מובא שם:

לא חשוב שבאדם אחד תלומד חצי היום וחצי היום במלאכה, שאין שכר חצי היום של המלאכה כScar חצי היום של הלימוד; על כן בא לומר שהקורא שעה אחת ביום וננהה מגיעו הוא יותר ממי שקורא היום כולם ואני עושה שום מלאכה כדי לקיים את התורה, כי כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטליה וכי.

פרק ג

הרעיון של תיקון העולם והשלמתו ע"י עבודה מעוגן במקורות שונים בתורה ומדרשו. ואף יותר מזה: מצוותיו של הקב"ה אחורי הבריאה באו למדנו שיש להשלים את הבריאה ולנצל את הכוחות שהקב"ה טבע בתוך הבריאה. היהודי ממשיך בזה את דרכו ה' ואף מגע למדרגה הגבוהה של "ובו תדרקון". כאן טמונה האפשרות להגיע לקרבת אלוקים. וזה לשון המדרש, ויקרא רבה, פרק כה, ב:

ר"י ב"ר סימון פתח: "אחורי ה' אלקיכם תלכו" (דברים יג, ה), וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה, אותו שכותב בו "בם דרך ושבילך במים רבים וכו'", אתה אומר "אחורי ה' אלקיכם תלכו". "ובו תדרקון" (דברים שם), וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשם ולהידבק בשכינה, אותו שכותב בו "כי ה' אלקין אש אוכלה", וכתיב "כרסיה שביבין די נור" (דניאל ז,

ט), וכתיב "נהר דירנור נגד ונפק מן קדמוהי" (שם, י), אתה אומר "ובכו תדבקוון". אלא מתחלת בריתו של עולם לא נחעס הקב"ה אלא במתע תחיליה, הדא הוא כתיב "ויטע ה' אלקים גן בעודן מוקדם", אף אתה כשחיכנסו לארץ לא תחשכו אלא במתע תחיליה, הדא הוא כתיב "כ'تابו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" (ויקרא יט, כג).

בריאת העולם היא היסוד הא-לוקי של העולם, ועל האדם, ובמיוחד על היהודי, להשלים את הביאה ולנצל את חוכמות האדרירים הנמצאים בעולם הנברא. כל מה שאנו משלכים את העולם, מושפעים אנו להשלמת הבריאה — "אשר ברא אלקים — לעשות". אף במצוות מילה יש לראות את הרעיון שמצוות בני ישראאל להשלים את הבריאה. גופו של הילד הولد לא נברא מושלם, יש לתקן בהיותו בן שמונה ימים כפי רצון הבורא, למד אותנו על חיבת העשייה וההשלמה שהקב"הطبع בבריאה.

וכך יש לראות את כל עבודות האדמה, במיוחר בארץ ישראל. מצוח "ישוב ארץ ישראאל מקיפה כל פעולה למען השלמת הארץ ובניהה", להפריה שמצוותיה ולבנותה. עבודה זו יש לעשותה באהבה — אהוב את המלאכה — ואין לראות בה מקור פרנסנה גרידא. לדא בוננו רבים חושבים בעיקר על "שעות העבודה" ו"ימי חופש", הקצהה ממשרד והולאה ממוסד זה, עד שלא נשאר לנו זמן לחשוב על "אהוב את המלאכה", עד שאין אנו חשימים שמחוייכים אנו לחנק את ילדיינו לאהבה גו.

"אהוב את המלאכה" שבחפיטת חכמיינו וז"ל איןו מסתפק במלאה לשם השלמת הבריאה. לפי חז"ל נותנת לנו המלאכה את הרשות ליהנות מהעולם. הבריאה ניתנת לנו כדי להשלימה ולשכללה, ורק כאשר אנו פועלים למטרה זו אנו רשאים ליהנות מהבריאה.

זה לשון אבות דרבנן, פרק אחד עשר:

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה, שנאמר (בראשית ב, טו) "ויניחו בגן עדן לעבדה ולשמרה", והדר — "מכל עץ הגן אוכל תאכל". רבי מאיר אומר: אף הקב"ה לא השרה שכינתו על ישראל עד שעשו מלאכה, שנאמר (שמות כה, ח) "ועשו לי מקדש ושכניתי בתוכם". רבי יהודה בן תורה אומר: מי שאינו לו מלאכה לעשות מה יעשה, אם יש לו חצר חרבה או שדה חרבה יילך ויהעסק בה, שנאמר "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך", ומה תלמוד לומר "ουשית כל מלאכתך" — להביא את מי שיש לו חצרות או שדות חרבות

ילך ויתעסק בהן..... שמענו לאנשים, לנשים מניין, שנאמר (שמות לו, ז) "איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש". לטפלים מניין, שנאמר (שם) "ויכלآل העם מהביא".

ח'ז'ל לא ראו במלacula מקור פרנסה גורידא, אלא תנאי לזכותו של האדם ליהנות מהעולם, ואף תנאי להשתראת השכינה בישראל. אין פלא, איפוא, בדברי חז'ל שם:

"כשם שהתורה ניתנה כרך המלאכה ניתנה בברית".

חכמינו ז"ל ציוו לאחוב את המלאכה. אך לא די בזה; רצוי לגור בסביבה אוחדה מלאכה, בארץ שיש בה הכרת לעבוד. בכך ראו חז'ל את אחת הסיבות של בחירת ארץ ישראל.

וז"ל מדרש רבה, בראשית, פרשה לט, י:

אמר רבי לוי: בשעה שהיא אברותם מhalbך באדם נהרים ובארם נהוה, ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים. אמר, הלואי לא יהיה חלקו בארץ זו זאת. וכיון שהגיע לסולמה של צור, ראה אותן עוסקין בניקוש בשעת הניכוש, בעידור בשעת העידור. אמר, הלוואי יהיה חלקו בארץ זו זאת. אמר לו הקב"ה: "לזרעך את הארץ זו זאת".

המלאכה היא תנאי להתחפות המוסרית של האדם, אף לזרעו של אברהם אבינו. חז'ל לא ראו במלacula רק הצללה מהשלילה, שמירה מניון מוסרי. המלאכה היא כולה חיובית. על ידי עבורה בナンנות זכה יעקב אבינו לישועת ה'. לא זכות אבותה עד מהה ניצול מוחותנו לבן אלא עבודתו.

זה לשון מדרש רבה, בראשית, פרשה עד, י:

"את עני ואת יגיע כפיי". רבי ירמיה אמר: חביבה היא מלאכה מזכות אבות, בזכות אבות הצללה ממן ומלאכה הצללה נששות. זכות אבות הצללה ממון, שנאמר "לולי אלקי אבי אלקי אברהם ופחד יצחק כי עתה ריקם שלחחוני", ומלאכה הצללה נששות שנאמר "את עני ואת יגיע כפי ראה אלקים ויוכח אםש".

אכן, חביבה היא מלאכה מזכות אבות.

פרק ד

המלאכה, יגיע כפויים של היהודי, מהו הילך של עובdot השם. באמצעות המלאכה דואג היהודי בצורה מכובדת לפרנסתו. מלאכתו בששת ימי המעשה משילימה את הברירה. החקלאי העודד את אדמתו או הנגר העושה שולחן או כסא מקיים את רצון הבורא לנצל את אוצרות הטבע לטובת בני אדם. בעבודתו לטובת האנושות מפתח היהודי את אישיותו בצורה נעה, שותף הוא למעשה בראשית ואך נשמהו מחתהרת.

ותורתו מה תהא עליה? האם אין סכנה של מלאכתו לא תחן לו אפשרות ללמוד תורה? שאלת נכבהה למדוי. ישנו ייחידי סגולה אשר מציעים להם שותפות של "יששכר וחובלון". אכן לומדי תורה זו כים לשותפות צו, ולומדים תורה לא ביטול והפסקה, זוכים לעצם ולכלל ישראל. אך זאת אינה דרך של רכבים.

ומה עם רוב רובו של עם ישראל המתלבטים בשאלת זו של "תורה מה תהא עליה"? נביא כאן דברי רבי משה ז' מכיר צ'יל, אחד מרבני קדישי קשייש בעה"ק צפת חוב"ב, לדברי הרב חדיד"א (שם הגדולים, ח"א, אות מ, סי' קנה; וח"ב, אות ס', סי' ט). בספר "סדר הימים" (פרק "סדר עסקי ועסקים ושינט היום") כוחב הרוב המתברר על החזיב להטעק במלוכה "יכול מי שהוא ירא שם ורדרף צדקה וחסד, ציריך שיתפרנס מעשי ידיו ומיגען כפיו, ולא יטיל עצמו על הציבור, כי פוגם כבוד ה' וכבוד התורה והעבודה וכבודו בענייני הבריות, מלבד שמאץ הדין והיושר והסבירה הנכונה אין ראוי להסתפק מממן אחרים... והלא בידים ורגלים בראני בוראו עולם י"ו"ו כאשר ברא לחברי, ולמה לא אבקש לי מנוח אשר ייטב לי ואעשה רצון בוראי י"ו"ו ואתפרנס מעשי ידי ומיגען כפוי". וממשיק בעל "סדר הימים":

ואם אמר יאמר בטענות ותונות, איך אעשה מלאכה ואבטל למודי ועובדותי, ומתי אעשה גם אני לביתי להשלים נפשי, והتورה ארוכה מארץ מדיה, והיום קצר והמלאכה מרובה. הטענה חזקה, לכארה, אבל כשתעניין בה בדיקות השכל הנה נשברה ואני טעונה מספקת, מפני שהזה מצינו של המלך מלכו של עולם ית', הוא ציווה על לימוד התורה והוא ציווה על המלאכה, למה נבטל ציווי זה מפני זה ושניהם כאחד טובים וקיים וαι אפשר לזה בלא זה. אבל הענין הוא שלא יעשה מלאכתו קבוע ותוורתו עראי ח"ו, אלא המלאכה תהיה עראי, כדי להסביר נפשו מדי יום, ואין לבקש אחר המותר, והי' מבתו, כי הוא המכין טרפ ומזון לבריותו...⁴

4 אין להעלים עין מה שכתב בעל "סדר הימים" שם מציעים לת"ח לתמוך בו ע"מ שלמד תורה

אשרי המגיע לדרגה הגבוהה של "ויאספת דגנך" — הנהג בהן מנהג דרך ארץ" כדברי רבי ישמעאל (ברכות לה, ב). אין זו דרך קלה כלל, למדות תורה ועם זאת לקיים מצות "ויאספת דגנך". אך זו דרך סלולה ורצiosa.
אמר אביי: הרבה עשו כרבבי ישמעאל ועלתה בידן (שם).
לכך אנו זוקקים — לאוצר גדול של אהבת התורה, אהבת המורה ואהבת המלאכה.

ולא יתבטל ממנה כלל, עליו לקבל זאת ואסור לו לסרב: ומ"מ אני אומר שם אינו מדרשו להחפנס מאחרים ולהטריח לבrioת, אלא שאחרים אומרים לו אין רצוננו שהתבטל מלמדו רגע א', למדות תורה וכל מהصور עליינו — כגון זה נ"ל שמותר להטריח; ואדרבה, אם אין גומר כוונתם חטא בא על ידו, כי היה יכול לזכות לעצמו ולאחים ואינו רוצח. וכן מצינו יששכר עם זבולון, וכמה כיווץ האן בגמרא. והוא לו לאיש זהה להחזק בלמדו, כי מן השמים סייעוו ושלחו את מזונו וטרפו לתוכו שיינוי, ואין לבוטט בטובה הבאה לו מן השמים וכן מרחק תביה לחמה. וע"ז סומכי" החכמים והתלמידים המקבלים הספקה ולומדים. שמרצונם הטוב נתנים להם ומוסכים אותם, עכ"ל. אך תנאי בדרך זו: "אינו מדרשו להחפנס מאחרים ולהטריח ברירות".

נספח

הרב קלמן כהנא

החייב ללמד בנו אומנות

בגבורו חמת המציק — עם עלות הצורר ימ"ש לשלטן בגרמניה, החלה ההטפה להסבה מקצועית של הנעור לעבודה ולמלאתה, בפרט בקשר להכנה לעליה ארצها. במסגרת ארגון הנעור החלוצי "הנוער האנוגדי" שפעל בשנים אלה, התקיימו לא-מעט דיונים על ערך העבודה, והם היו מלוים בפעולות מעשיות לייסוד נקודות "הכשרה" לחקלאות ולמלאתה לקרהת העליה ארצها. הופיעה אז (אלוול תרצ"ה) חוברת דקה בגרמנית בשם: "הערכתה העבודה ביהדות". בחוברת זו הסתמן ר' שאול לוסטיג ז"ל על אוסף מאמרי חז"ל רבים שםם הסיק מסקנותיו. אני CSLיעצמי בהנתני או (אפשר להמליץ על כך — כד הויינא טלייא) רק מאמרי חז"ל הלכתיים בקשר להערכתה העבודה, והגעתי למסקנות האומרות:

א) אין לייחס ערך עצמי לעבודה ולמקצוע. הם הכרחיים לאפשר פרנסתו של אדם ועשויים גם להציגו מן העבירה.

ב) יש לבקר פרנסתו של אדם ע"י עבודה על הזדקקות לצדקה.

ג) יש אנשים אשר העבודה אינה מכבדת אותם.

עמדתי שם גם על הבריותא בקדושיםן כ"ט ע"א השונה: האב חייב בבנו למולו ולפרתו וללמודו תורה ולהשייאוasha וללמדו אומנות. שלשת החיבובים הראשונים הובאו על-ידי הרמב"ס בזורה ברורה ב"היד החזקה".

בhalכות מילה פ"א ה"א ופ"ג ה"א, נקבע שמצוותה על האב למול את בנו. ובhalכות בכורים פ"א ה"א נאמר שמצוות-עשה לפדות כל איש ישראל בנו, ושם בHAL' ב' איתא שהיב לפדות את בנו. ובריש halכות תלמוד תורה נקבע, שקטן — אביו חייב ללמדו תורה.

בענין להשייאוasha, מצאנו בhalכות איסורי ביהא פכ"א ה"ה: מצות חכמים שישיאו אדם בנו ובניו ובנותיו סמור לפרקן, שם יניחם — יבואו לידי זנות או לידי

הדרהו. עכ"ל. מקור הלכה זו הוא במסכת יבמות ס"ב ע"ב: המשיאן סמוך לפרקו — עליו הכתוב אומר "וירדעת כי שלום אהליך".

לשון זו — "מצות חכמים", כתוב הרמב"ם בהלכות אישורי ביהה ספ"ב בהתייחסות למה שנאמר שם ביבמות בעין בת אחותו, וכן בהלכות אישות פט'ו ה"ט כתוב "וכן ציוו חכמים" בקשר לכיבוד האשא המוכר במס' יבמות שם. וב"עינים למשפט" שם במס' קדושים, ציין הגרא"י אריאלי זצ"ל לעין בהל' אישורי ביהה פ"כ"א הכהה, וכולומר שאין המצוה להשיא אשה לבנו מפורשת בדבריו, רק נרמזות. ואכן, אין היא נרמזות במילואה, שהרי במס' קדושים מזכיר בחיקוב להשיא בנו, ואין הדבר הקשור בסמוך לפרקו אלא הינו חיקוב מוחלט. וכך אף אם נבוא לומר שהמדובר האמור במס' יבמות צמצם הרמב"ם האמירה שבבריתא בחלהה, אך היא מצומצמת גם בחיקוב לעמודת שאור האמירות. המסקנה המתבקשת היא, שלא מיריות שבבריתא במס' קדושים מיחס הרמב"ם דרגות חיקוב בלתי וחות: תלמוד תורה ופדיון הבן — מגדרון הרמב"ם כחובה, במילא כתוב הרמב"ם, שאם עבר האב ולא מל — ביטל מצות עשה ובית דין מצוים למול אותו הבן, וכל שלושת החיקובים הם מצוות עשה מן התורה, והחיקוב להשיא את בנו סמוך לפרקו — הינו מצות חכמים.

והנה בחיקוב למדדו אומנות, המוכר בבריתא, לא צוין ב"עין משפטי" מוקומו בפסקים. הגרא"ר אברהם סופר זצ"ל בהערותיו למאירי בקדושים (עמ' 174 הערא ג') ציין, דהא דמלמדו אומנות הושמט ברמב"ם וכטור ש"ע, והצריך בירור מה המשיטוovo¹. ובמיוחד כאן, כשהלכויות אחרות שבאותה בריתא הוזכרו — קשה עניין ההשמטה וצריך בירור, ומה עוד שלא לגמרי הושמט, כי כבר העיר הגרא"ר אברהם סופר (שם) לעין בהלכות שבת פרק כד ה"ה, שם כתוב הרמב"ם שתינוק למדדו אומנות — هي מצוה ומותר לדבר בזה בשבת, על פי דברי תנא דברי מנשה במס' שבת קי"נ ע"א. וב"עינים למשפט" הפנה עוד להלכות רצח פ"ה ה"ה, שם נקבע, שהאב שהרג את בנו בשוגג — גולה על ידו, אבל אם ייסר בנו כדי למדדו אומנות ומה — פטור. וזה בהגבלה, שאם למדדו אומנות אחרת שאינו צריך לה — הרי הוא גולה. מקורו של הלכה זו הוא במס' מכוח ח' ע"א. לפי הנאמר נראה, כי שלושה מחיקובי האב כלפי הבן שהוזכרו בבריתא

¹ והנה, אין כל הדעות שוות בנוגע לכך, אם עליינו להסיק מסקנות מההשמטה בדברי הרמב"ם. עי' בדברי החז"ה בהערותיו לשוח"ח שריד"א אש" למו"ר הגאון ר"י ויינברג וללה"ה (חלק ב' עמ' שכ"ז): "ויאין ללחוץ דין מההשמטה טשו"ע, שלא סמכו הטושו"ע מעולם להורות לנו מתוך המשטחים וכו'", והוא היה כנראה עקרונית גם דעת מרכז בקשר להשמטה הרמב"ם. אך עם זאת כתוב (דמאי י"ד י"ט): "זהר"ם השמייטו, ועל כרחך שפירש כאן פירוש אחר, ודודאי אין ראוי להשמשת דבר הרגיל תחידת המשנה את עיקר הדיין". הרי שיש מקום לוין בהשמטה.

בקידושין — הם מצוות חיוביות, שתיהם האחרות — להשיא אשה לבן וללמודו אומנות — הינה בוגר מצוה, אשר האחת מהן מצוות חכמים המוגבלת לפרקו של הבן, והשנייה הינה מצוה, אך לא ראיינו הגדרתה חיובית ברמב"ם. ויש להניח, שהעובדא שלא הוכרכה כמצוה — חיובית — יש לה משמעות, ולא ראיינו דנים בכך. ואולי יש לומר, שמקורה בדברי רבי נהורי (קידושין ס"ב ע"א) : מנית אני כל אומנות שבעולם ואני מלמד בני אלא תורה. ומה שכחוב המאירי לקידושין לי ע"ב (עמ' 179) כל תלמידו תורה אין צריך ללמדו אומנות אחרת. שיש תורה יש קמח, ולימוד תורה ואמנות לצדדין נשנו — אולי זו דעת הרמב"ם, שהרי אין להניח שאין המאירי מחייב ללמדו תורה בכל אופן?² ועיין במאירי שם שכחוב שיש מפרשים שחביב בשתייהן, וברבנן, כאמור, איינו מפורש.

אך הרי"ף (קידושין פ"א צ"ח) והרא"ש (פ"א אות מ') הביאו הברייתא בשלהותה, כלומר גם חובת האב ללמד בנו אומנות. ויעוין ב"שלטי הגיבורים" פסקי הריא"ז בಗליון הרי"ף, וכן "קרבן נתנאל" על הררא"ש, שלדעתם אומנות לאו דוקא, אלא הוא הדין תגרות ועיסקא. וכך מפורש במאירי (שם), בהסביר דעת יש מפרשים שחביב ללמדו גם תורה וגם אומנות, שם למדו בעסק ובפרקמיטיא — איינו צורך אומנות אחרת.

² ועי' באור הלכה סי' ש"ו סעיף י' ד"ה ולמדו ספר : ומ"מ גם זה שמלמד לבנו אומנות צריך לכטלו עלמא ללמידה מתחילה, וגם בעת שהוא עוסק במלاكتו, תורה ויראת שמים....

"זיאמר עשו יש לי רב" (ל"ג ט)
"זיאמר יעקב וגוי וכי יש לי כל" (ל"ג י"א)

ועיין בראשי ז"ל. ואפשר גם לאמיר, כי בשני הפתגמים הללו הבינוו שניהם את השקפותיהם על העולם הזה. עשו אמר "יש לי רב", קלומר, אמן יש לי הרבה, אבל מי שיש לו מנה — רוצה מאתים, יעקב אמר "יש לי כל", קלומר, לא חסר לי מאומה. עשו נתן עיניו במנון ובחמדת העולם ויעקב הסתפק بما שיש לו.

(חפץ חיים על התורה, בראשית)

המעבר מ מלאכה עפ"י שיטת ר' ישמעאל ל מלאכה עפ"י שיטת רשב"י

בגמרא ברכות דף ל"ה ב', הובאה מחלוקת ר' ישמעאל ורשב"י בעניין "ואספת דגנך". ובמהשך הסוגיא שם: אמר רבכ"ח וכוכו דורות הראשונים, עשו תורהן קבע ומלאתנן עראי — זו זו נתקיימו בידן, דורות האחוריונים, שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי — זו זו לא נתקיימה בידן.

יש מקום לשאול שלוש שאלות — ההיסטורית, סגנוןית וענינית-פנימית.
שאלהistorית: מתי הסתהימו "דורות הראשונים" ומתי החלו "דורות האחוריונים"? יש מקום לומר — בתקופת נח, כמו שאמרו באבות (פרק ה' ב'): עשרה דורות אדם עד נח... עשרה דורות מנה עד אברהם. יש מקום לומר — באברהם, כמו שאמרו חז"ל: "בבחראם" (בראשית ב' ד') — **אברהם, אברהם נקרא "עמדו של עולם"**, עד אברהם הייתה תקופה היכנה ומכאן ואילך — תקופה הממשות. יש מקום לומר — בזמן מתן תורה, שהרי העולם היה מותנה בקיומו עד למתן תורה, כמו שדרשו חז"ל על הפסוק "יום הששי" (בראשית א' ל"א, שבת פ"ח א'). אולי — בסוף בית ראשון, ואולי — בסוף בית שני. ואולי הכוונה, לסופ תקופה של למוד תורה שבבעל פה — בע"פ ממש. ואולי — סוף תקופה המשנה, ואולי סוף תקופה הגמara. ישנן אפשרויות כ"כ מרובות למליים "דורות הראשונים" ו "דורות האחוריונים".

שאלה סגנוןית: רשב"י מנסה על דבריו ר' ישמעאל באריכות מרובה, ומצין את כל המלאכות: חורש, זורע, קוצץ, דש, זורה. — מה כל האריכות? יתר על כן, "חוֹרֵשׁ בשְׁעַת הַחֲרִישָׁה", "זָרּוּעַ בשְׁעַת הַזְּרִיעָה", "קוֹצֵץ בשְׁעַת הקצירה", "דָשׁ בשְׁעַת הדישה וזרעה בשעת הרוח" — מדוע פירוט כה רחב למצוות "שאין ישראל עושים רצונו של מקום"?

שאלה ענינית-פנימית: הרי ידוע, שדווקא רשב"י — מגלה מעינות הנסתור הפנימיים — הכיר את כל הכוחות הפנימיים החכובים בבני אדם רחוקים —

בפושעי ישראל ועוד, וכיitzד דוקא על ידו מתחילה מעין ניכור וזרות כלפי מי שמלאכתו ב"ואספה דגנך"?

לכן נראה לפרש מסוף הגמרא לראשיתה: דורות הראשונים הם דורות המאמינים בח'העולם ומתקן כך זורעים, מתוך חורתם קבוע — קביעות התורה והאמונה — מגיעים למלאכה. דורות האחרונים, הימים דורות שמתוך המלאכה-השליחות (מלאך=שליח) עוברים אל האמונה, מלאכתם קבוע ונគודת מוצאת ותורתם מושפעת לעיתים מזומנים וארעויות. מתוך הבקרות על נקודת המוצא — המלאכה — נשים לב לسانון שאלה רשב"י.

רשב"י בהרחבת דבריו מנסה על מי ששועה ופונה יתר על המידה אל המלאכה, וממנה הוא מנסה לעלות אל העולם הרוחני. אכן, הוא מנסה על מי שמרחיב את עולם היצירה — חורש, זורע, קוצר, דש וזרה, וכל מלאכה נעשית בעתה ובזמןה במלא המרץ ותשומת הלב, "בשעת החירשה", "בשעת הזרעה", "בשעת הקירה", "בשעת הדישה", "בשעת הרוח". על האדם, לדעת רשב"י, להתחילה מלמעלה, "עושין רצונו של מקום" — זהוי הרציה, ומתוך כך, ורק מתוך כך, מלאכתו-שליחותו — נעשה ע"י אחרים. קודם כל "אחרים" — ישראל, ואח"כ "אחרים" — הזרם, "וזמדדו זרים ורעו צאנכם". גם הם המשرونיקה מסוימת מישראל. יש "אחרים" מהבית ויש "אחרים" זרים. הגמara צינה את המקור של "עושין רצונו של מקום" ואת סוף ההשפעה — "וזמדדו זרים ורעו צאנכם", והאמת — מוכן מילא.

מאיידן — אומר רשב"י — "בזמן שאין עושין רצונו של מקום", כשםקור הרציה, המחשבות ותשומת הלב איננו מתחילה ב"מקום", אז מלאכתן נעשית על ידי עצמן. מחמת חוסר הכח וחוסר עוז של תורה — אין האדם יכול למשוך משיחו אחר אל דרכו ומלאכתו נעשית על ידי עצמו בלבד, ומתוך מצבו הירוד הוא עוד ירד יותר וייתר עד שהוא צריך לעשות מלאכת אחרים — את המלאכות ה"מאוחרות" ביותר, לבודד בארץות נכר, באירות נכר, ואפילו עברו אויב ח"ז. מתוך מצב של חוסר רציתו של מקום — קשה להשר בשליחות של אמרץ, בשליחות שיש בה קצת יראת שמים, קורטוב של אמונה, והולכים ושוקעים יותר וייתר בשליחות המנותקת מרצונו של מקום. וממילא מתרצה גם השאלה השלישית. דוקא רשב"י רואה את שורשי המלאכה, את הרציה המביאה לידי מלאכה. "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשalom" (תהלים כ"ט י"א), ואין עז אלא תורה. אמונה — זה סדר זורעים, מאמין בחו'ה העולם וזרע (שבת ל"א ותוס' שם). מתוך ה"על סדר" של האמונה — "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא... ואחרי ככלות הכל לבודו ימלוך נורא" — מגיעים לסדר זורעים.

שיטת ר' ישמعال ושיטת רשב"י

ובכל זאת — למורת הדרך הגבוהה זו — "הרבה עשו כרבי ישמعال ועלתה בידן, כרבי שמעון בר יוחאי — ולא עלתה בידן". בשעת העליה, גם עלות מדרגת רבוי ישמعال — הינה מדרגה גבוהה. בתקופות שהיינו בגלות, מנותקים מכל חי בנין ויצירה של עם בארץו — גם הקצה-השליחות-של ר' ישמعال היא מדרגה גבוהה. גם היא "עלתה בידן". גם היא עלייה. בדורות האחוריים, עשינו מאמצים רבים "לאזרח" את המלוכה עפ"י שיטת ר' ישמعال. אך בע"ה הננו מתקרבים להמשך העלייה, לישראל ואח"כ גם לעולם כולו, עפ"י שיטת רשב"י — "לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב וירנו מדריכיו ונлечה בארכותיו, כי מצין תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיה ב' ג').

רשימת המשתתפים בקובץ (לפי סדר המאמרים)

הרב דוד בן-ציון קלין — רבו של המושב השיתופי "יסודות".
יעקב ברונר — יו"ר המרכז העולמי של "פועל אגדות ישראל" ויו"ר המרכז
החינוך כי"ד בניימן".

הרב שבתי דב רוזנטל — סופר וספרן המועצה הדתית-ירושלים. מו"ל ספרי
הגרץ"פ פראנק זצ"ל — רבה של ירושלים.

הרב אלימלך בר שאול זצ"ל — רבה של רחובות וראש ישיבת "הדרום".
הרב יעקב פילבר — רבו של קיבוץ "חפץ חיים", לשעבר ראש ישיבת "ירושלים
לצעירים" שע"י ישיבת "מרכז הרב".

הרב שלמה אבנर — רבו של היישוב בית-אל, לשעבר רבם של קיבוץ לביא
ומושב קשת.

שמואל עמנואל — חבר קבוצת שעלבים.

אפרים יעיר — חבר קיבוץ טירת צבי.

הרב הושע רבינוביץ — רבה של קבוצת בארות יצחק.
ד"ר משה זקס — אגרונום, חבר קבוצת שעלבים ויו"ר המכון לחקר החקלאות
על-פי התורה.

משה אונא — חבר קיבוץ שדה אליהו, לשעבר ח"כ.

פרופ' מנחם אלון — שופט בית המשפט העליון, ירושלים.

אהרן נחלון — חבר קיבוץ שדה אליהו.

ד"ר יוסף בורג — שר הפנים והדלות וח"כ. לשעבר שר הדואר ושר הסעד.
מאיר אורן זיל — מיסדי קבוץ טירת צבי.

הרב מאיר שלזינגר — ראש ישיבת שעלבים, ורבה הראשון של קבוצת שעלבים.
הרב יעקב אריאל — רבו של כפר מימן וראש ישיבות ימית ו"בית יהודה".

הרב נפתלי בר-איילן — חבר הרכבתות הראשית — רחובות, לשעבר ורבה של קב'
בארות יצחק.

הרב משה גנץ — ר"מ ישיבת שעלבים, לשעבר רבו של קבוץ לביא.

צוריאל אדמנית ז"ל — חבר קבוצת יבנה.

הרב היל ברוקנטל זצ"ל — רבו הראשון של קיבוץ חפץ חיים.

הרב קלמן כהנא — ראש ביתם"ד הגובה להלכה בהתיישבות החקלאית —

ירושלים, לשעבר ח"כ ורב בקיבוץ חפץ חיים.

הרב שמעון וייר — ראש כולל "נאום יעקב", כפר סבא, לשעבר ראש ביתם"ד

הגובה להלכה בהתיישבות החקלאית — שעלבים.

הרב רפאל אויערבך — ירושלים. לשעבר רבה של קבוצת שעלבים.

ד"ר ידידה כהן — חבר קיבוץ סעד ומיסדי "ישיבת הקיבוץ הדתי".

הרב יוסף אפרתי — ראש המחלקה ההלכתית של המכון לחקר החקלאות על-פי

התורה.

הרב יונה דברת — רבו של המושב השיתופי "մבוא חורון".

מאיר שילוח — חבר קבוצת יבנה.

הרב יחזקאל ליכטנשטיין — רבה של קבוצת עין הנצי"ב.

יונה עמנואל — עורק רבעון "המען", ירושלים.

הרב משה לוינגר — רבה של קריית ארבע, חברון, לשעבר רbam של קיבוץ לביא

ומושב נחליים.

רשימת המאמרים שהודפסו בעבר

חברה לתורה ועבודה של בני ירושלים לפני 60 שנה — שנתון "שנה בשנה" תשכ"ג (י"ל ע"י "היכל שלמה" — ירושלים).

"שטר התקשרות" של חברת "אהבת שלום" — תולדות חכמי ירושלים, מאת ראל פרומקין, ח'ג עמ' 54-51, ירושלים תרפ"ט [הדרפסה מחודשת: תל אביב תשכ"ט].

קנין וחברה — ספר "מערכyi לב" ח"ב, עמ' 179.
תורת השיתופיות ע"פ ההלכה — "עמודים" מס' 382, מנ"א תשל"ז, עמ' 374.
על השותפות והשוויון בקיבוץ התורתי — אגרת "השלמת ציוד" (פנימי),
ועלבים ניסן תשל"ח.

שלוי ושלך — "עמודים" מס' 214, אדר תשכ"ד, עמ' 147.
חטא האיבור מול חטא היחיד — "עמודים" מס' 381, תמוז תשל"ז, עמ' 344.
מושב שיתופי? — קובץ "לדרך של קשת" — תשוכות ובירורים מפי הרב
שלמה אבינר בענייני ישוב.

הקבוצה בענייני ההלכה — "עמודים" מס' 387, טבת תשל"ח, עמ' 112.
תקנות הקהיל ומשמעותן לחברת הקיבוצית — "חוק ומשפט והחברה
הקיבוצית", הוצאה הקבה"ד, סינן תשכ"ד.
חוקפן ההלכתי של החלוות האסיפה להגבלה הוצאות חתונה — "השלחת
שלנו" (עלון קב' שעלבים) מס' 568, אלול תשמ"ג.

כח הרוב — קובץ "לדרך של קשת".
וזלקחותם לכם... משיכם — "עמודים" מס' 123, חשוון תשי"ז, עמ' 24.
וזלקחותם לכם — תגבות — "עמודים" מס' 124, חשוון תשי"ז, עמ' 12.
הKENIN בקבוצה לענייני ההלכה — "עמודים" מס' 128, אדר ב' תשי"ז, עמ' 8.
החברות הקיבוצית-שיתופיות לאור ההלכה — קובץ "כנס לומדי המשנה
היוםית" (היכל שלמה תשכ"ג).
הקיבוץ כשותפות וכקהילה בהלכה — קובץ "תחומין" א' (י"ל ע"י "צמת"
אלון שכות תש"מ).

מושג הערכות במציאות אצל חכמיינו הראשונים — "בתוך הרים ונגדו" — אסופה מאמרם מאת צורייאל אדמנית ז"ל, בהוצ' מזכירות הקה"ד, ת"א תשל"ז,

עמ' 33.

גישתנו למציאות המשנית — "צורך ידיעות" עלון קיבוץ חפץ חיים, תש"י"א.

תכנון תורתך לקיבוצים הדתיים — "המעין", טבת תשכ"ג.

החבר ורכוש הקיבוץ — "אצלנו" (עלון קב' לביא), מס' 306, 329.

אבדן ציוד ומוסר עבודה — קובץ "דרך של קשת".

אחריותו של רוכז קניות — "השלבה שלנו" (עלון קב' שעלבים).

הלכות כספים בקיבוץ — קובץ "תחומין" א'.

פקודנות חברי — דף הלכה ק"א, עלון קבוצת ארות יצחק.

אורחה צדקה בקבוצה — ספר זכרון למרדכי ייזר, קב' יבנה תשמ"א.

גמילות הסדים וצדקה בקבוצה — ספר זכרון לאביבדור קרואוס ז"ל, משוואות יצחק תשמ"ג.

בעלות על "תקציב אישוי" — דף הלכה ל', עלון קבוצת ארות יצחק. הכתובה בקבוץ — דף הלכה ק"ח, עלון קבוצת ארות יצחק. "עמודים" מס' 378, ניסן תשל"ז, עמ' 242.

הלכות לשון הרע בקבוץ — קובץ "תחומין" ב' ("צמת" אלון שבות, תשמ"א).

נצרית הלשון באסיפה חברי — "אצלנו" (עלון קב' לביא), מס' 240.

שמירת סודיות בדיוני ועדות — "אצלנו" (עלון קב' לביא), מס' 320.

כבוד הורים באספת חברי — קובץ "תחומין" ב' (הופיע במאמר: כבוד הורים בקבוץ).

קריאת חמיו וחמותו בשם הפרט — קובץ "תחומין" ב' (הופיע במאמר: כבוד הורים בקבוץ).

דין ובדרים בין חבר ומוסדות היישוב — "קול ברמה" (עלון מושב קשת) מס' ק"ט.

היחיד והציבור בחיקם הדתיים של הקבוצה — "בתוך הרים ונגדו" — אסופה מאמרם מאת צורייאל אדמנית ז"ל, בהוצאת מזכירות הקה"ד, ת"א תשל"ז — עמ' 248.

בין הורים למחנכים — דף הלכה קי"ט, עלון קבוצת ארות יצחק. ההלכה ויישומה בחברה הקבוצית שיתופית — "קדוש וחול בחיננו" — מאיר

שילוח, קב' יבנה תשמ"א. ספר זכרון למרדכי ייזר, קב' יבנה תשמ"א. קידוש בשבת בתיה ילדים — "השלבה שלנו" (עלון קב' שעלבים) פ' וירא

תשל"ח, "ניב המדרשה" תשל"ח-ט.

ערוב חבשיין בקבוץ — "אצלנו" (עלון קב' לביא), סיון תשל"ט.

להיות רב בקיבוץ — "עמודים" מס' 390, ניסן תשל"ח, עמ' 237.
רבות בקיבוץ — ספר זכרון לממדכי ויזר, קב' יבנה חשמ"א.
מעמד הרב או מעמד היישוב? — "קול ברמה" (עלון מושב קשת) מס' כ"ה.
תורה ומלאכה — "ציונים" (עלון קב' עין הנצי"ב) מס' 424, ט"ו בשבט
חשמ"א.